

De actuele Foucault: Ten geleide

Steven Dorrestijn

[Verkorte versie gepubliceerd in: *Wijsgerig Perspectief* 49/2]

Op 25 juni 2009 is het vijftiende jaar geleden dat Michel Foucault (Poitiers 1926 – Parijs 1984) overleed. Naar aanleiding daarvan belicht *Wijsgerig Perspectief* de betekenis van Foucaults werk en actuele relevantie ervan. Wat was tegen de toenmalige filosofische en maatschappelijke context de vernieuwing die Foucault bracht met concepten als discours, macht, biopolitiek, gouvernementaliteit en bestaanskunst? En wat is de waarde van Foucaults filosofie met betrekking tot actuele vragen?

Michel Foucault was, om hem kort te introduceren, een maatschappijkritische filosoof. Hij zocht niet naar eeuwig geldige, metafysische antwoorden op de vraag wat 'de mens' is, maar liet zien hoe opvattingen van mensen over hun eigen bestaan in een specifieke historische context tot stand komen. Was Foucault daarom een relativist die nergens in geloofde en daarom ook geen alternatieven geven kon? In een prachtig persoonlijk portret schetst Paul Veyne (2008), hoe zijn vriend en collega Michel Foucault het best was te typeren als een 'scepticus'. Foucault was kritisch en wantrouwend tegenover de verkondiging van algemene waarheden en goede bedoelingen. Maar overtuigend laat Veyne zien dat dat helemaal niet betekent dat Foucault geen idealen had. Het doel van de scepticis was niet om elke rechtvaardiging voor politieke actie te ondergraven, maar om ruimte te scheppen voor verandering door te laten zien dat wat noodzakelijk lijkt vaak toevallig is. Het maatschappijkritisch activisme, waarom Foucault ook bekend is, bestond dus niet ondanks zijn scepticis tegenover 'de waarheid', maar juist omdat hij geloofde dat zijn 'inzet' vereist is om de geschiedenis te maken en een draai ten goede te geven.

De carrière van Foucault kenmerkt zich door flinke koerswijzigingen. Terugkijkend sprak hij zelf over drie perioden die hij aanduidde met het onderwerp dat hij als aangrijppunt nam: 'weten', 'macht' en 'subject' (grotweg jaren '60, '70 en '80). Bovendien had Foucault voor deze tijd nog over psychologie en psychopathologie gepubliceerd. In elk van deze perioden (vooral de 3 hoofdperioden) heeft hij school gemaakt. Lezers waren echter maar zelden bereid Foucault in al zijn koerswijzigingen te volgen. Velen hebben hun favoriete Foucault ten koste van de andere Foucaults. In het thuisland Frankrijk bleef de receptie erg gericht op het wetenschapshistorische vroege werk, terwijl Foucault in de Verenigde Staten als ster-filosoof werd binnengehaald op basis van zijn werk over macht. Sinds een jaar of vijftien wordt Foucaults late werk over het subject steeds meer ontdekt.

De verandering in waardering van het oeuvre van Foucault hangt nauw samen met steeds nieuwe uitgaven van tijdens zijn leven minder bekend werk: eerst de verzamelde interviews en korte teksten in de *Dits et Écrits* in 1994 en daarna de in 1997 begonnen publicatie van de publieke colleges aan het *Collège de France*. Deze nieuwe teksten werpen steeds weer nieuw licht op het toch al veelvormig oeuvre. Opmerkelijk is bijvoorbeeld hoe de bundel *The Foucault effect* (Burchell 1991), uitgaande van een thema uit de colleges een draai en nieuwe impuls aan de studie van Foucault heeft gegeven. Ineens kwam er veel meer aandacht voor een nuancering in Foucaults denken. Het ging niet meer om de 'macht' als een soort algemeen kwaad, maar om 'gouvernementaliteit'. Daarmee wilde Foucault de aandacht verleggen naar de 'kunst van het besturen', als noodzakelijk vervolg op de ontdekking van het belang van macht, of anders gezegd: het probleem van besturen en bestuurd worden. Sociologen en politicologen vonden hierin aanknopingspunten voor bestudering van het ontstaan van de verzorgingsstaat en om na te denken over hervorming en liberalisering ervan.

In de artikelen die volgen belichten vier filosofen, kenners van Foucaults werk, elk een periode in Foucaults carrière. Hub Zwart bespreekt het vroege werk over psychologie, Rudi Visser de periode van het weten, Hans Achterhuis de macht en ikzelf het subject. Voor de periode die zij beschrijven, laten de auteurs zien wat de unieke en vernieuwende impuls was die Foucault inbracht, tegen de achtergrond van het filosofisch debat en de maatschappelijke context. Tezamen bieden de artikelen zo om te beginnen een overzicht van Foucaults carrière. Door de insteek om de kracht en het belang van elk van de perioden uit te laten komen, mengen de artikelen zich tevens in de discussie over de interpretatie van Foucaults oeuvre. Met name in het laatste artikel is ook ruim plaats ingeruimd voor een illustratie van hoe Foucaults werk kan worden gebruikt voor de analyse van actuele problemen, namelijk de bedreiging van vrijheid en privacy onder invloed van moderne technologie.

Ten slotte wil ik hier van de gelegenheid gebruik maken een aantal andere publicaties onder de aandacht te brengen. Lezers die geïnteresseerd zijn in het leven van Foucault kunnen terecht bij de in Nederlandse vertaling verschenen biografie van Didier Eribon (1990). Voor een bondiger overzicht van Foucaults leven en werk is David Macey (2004) een aanrader. In het Frans zijn aan te bevelen het al aangehaalde portret van Paul Veyne (2008) en *L'humanisme de Michel Foucault* dat een heel bijzondere, geïllustreerde inleiding is (Ottaviani en Boinot 2008). [een illustratie overnemen]

Twee recente Nederlandse publicaties bieden ook goede inleidingen in de thematiek en de toepassing van Foucaults filosofie. *Het pauperparadijs* is het succesboek

van Suzanna Jansen (2008). Zonder dat zijn naam wordt genoemd, is het misschien wel de beste inleiding op Foucaults denken over de vervlechting van maatschappelijke vooruitgang en macht. Jansen beschrijft via de geschiedenis van haar eigen familie tevens op erg fraaie wijze de geschiedenis van de heropvoedingsgestichten in Veenhuizen, Drenthe. Zij laat zien hoe vanuit vooruitstrevende, filantropische motieven een nederzetting werd gesticht om arme gezinnen te voorzien van onderdak, werk en onderwijs. Terugkijkend valt vooral op hoe bevoogdend en militaristisch het regime in de instelling was. Het is moeilijk te zien hoe deze instelling voor vrijwillige heropvoeding verschilde van een gevangenis.

Een ander recent boek dat aansluit bij Foucaults werk, dit maal onder expliciete verwijzing, is *Slow Sex* (Paardekooper en Van Rijsbergen 2008). Om te voorkomen dat de seksuele bevrijding van de afgelopen decennia ontspoord en leidt tot een ontredderde jeugd in een oversekste samenleving, pleiten de auteurs voor een erotisch beschavingsoffensief, geïnspireerd door Foucaults ethiek als levenskunst. Samen met *Het pauperparadijs* illustreert *Slow sex* goed dat te veel discipline niet goed is, maar vrijheid simpelweg evenmin. Zoeken naar een evenwicht vraagt om een 'kunst van het besturen', zowel op het gebied van de politiek als in het persoonlijke leven.

Literatuur

Burchell, G. e.a. (red.) (1991) *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: University Of Chicago Press.

Eribon, D. (1990), *Michel Foucault: Een biografie*. Amsterdam: Van Gennep.

Ottaviani, D. en I. Boinot (2008), *L'humanisme de Michel Foucault*. Parijs: Ollendorff & Desseins.

Paardekooper, B. en D. v. Rijsbergen (2008), *Slow sex: Een erotisch beschavingsoffensief*. Amsterdam: Stichting Waterland.

Veyne, P. (2008), *Foucault: Sa pensée, sa personne*. Parijs: Albin Michel.